

Əliyeva Günay Akif qızı¹
MOTİVASİYA İNTERAKTİV TƏLİM MÜHİTİNİN TƏŞKİL OLUNMASINDA ƏSAS
FAKTORLARDAN BİRİ KİMİ

Şagirdlərin müəyyən məqsədlərə uyğun tərbiyə edilməsi, təhsilin planlı və proqramlaşdırılmış ölçüsünü təşkil edən tədris edilməsi, eyni zamanda, şagird, müəllim, tədris proqramlarının tətbiqində icra olunan metodlar kimi müxtəlif elementlərdən ibarət mürəkkəb və dinamik bir prosesdir. Bu prosesin sonunda şagirdlərin qavrayışında, düşüncəsində, münasibət və davranışlarında arzu olunan dəyişikliklərin baş verməsi gözlənilir.

Tədrisin interaktiv olması, başqa sözlə, şagirdlərdə mənalı və daimi öyrənmənin baş verməsi üçün bu prosesə daxil olan bütün elementlərdən ən səmərəli şəkildə istifadə edilməlidir. Bu səmərənin izahını ənənəvi və interaktiv yolla təşkil edilmiş təlim mühitləri arasındakı fərqləri aşağıdakı cədvəldəki kimi nəzərə çatdıraraq vermək olar:

	Ənənəvi təlim mühiti	İnteraktiv təlim mühiti
Məlumat	Müəllim tərəfindən şagirdlərə ötürülür	Müəllim və şagirdlər tərəfindən birlikdə inşa edilir.
Şagird	Müəllimin biliyi ilə doldurulması gərəkli olan boş bir lövhə olaraq düşünülür.	Öz biliyinin memarı, kəşfiyyatı və ötürücüsü olaraq düşünülür.
Məqsəd	Şagirdləri müəyyən kateqoriyalara görə sinifləndirmək və qruplaşdırmaq əsasdır.	Bütün şagirdlərin performanslarını bacarıqlarını və istedadlarını inkişaf etdirmək əsasdır.
Münasibətlər	Müəllim və şagirdlər arasındakı münasibətlər tək yönlüdür və formaldır.	Müəllim və şagirdlər arasındakı münasibətlər münasibətlər çox yönlüdür və informaldır.
Sınıf mühiti	Sınıf mühiti rəqabətçi və fərdiyyətçi quruluşundadır.	Sınıf mühiti əməkdaşlıq üzərinə qurulmuşdur.
Sınıf iqlimi (Atmosferi)	Şagirdlərin müəyyən nizama uyğunlaşması vacibdir.	Tədrisdə fərqi fərqləri nəzərə almaq vacibdir.
Tədris haqqında fərziyyə	Tədris prosesi sadə struktura malikdir və ixtisas biliyi olan hər bir mütəxəssisin dərş deyə biləcəyi anlayışı üstünlük təşkil edir.	Tədris prosesi mürəkkəb struktura malikdir və müəllimdən intensiv pedaqoji formalaşma biliyini tələb edir.

Motivasiya geniş anlayışdır və ədəbiyyatda müxtəlif təriflərinə rast gəlinir. Sözü mənşəyi latınca "hərəkət etmək, hərəkətə keçirmək" mənasını verən "movere" sözündən əmələ gəlmişdir. Motivasiya, şəxsiyyət və sosial psixologiyaya əsaslanan təlim nəzəriyyələrinin qəbul etdiyi tədrisə prinsipləri aşağıdakılardır:

Şagirdin bacarıqları tədris prosesində mühüm rol oynayır. Buna görə də, tədris situasiyaları yavaş və sürətli öyrənmələrə uyğun təşkil edilməlidir.

Şagirdin inkişafında həm irsi, həm də ətraf mühit faktorları mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Şagirdlərin bu aspektlərdən başa düşülməsini təmin etmək lazımdır.

Tədris prosesi şagirdin yaşadığı mədəni mühitdən də asılıdır. Mədəni mühit onun öyrənməsinə təsir edir. Şagirdin təlim prosesindəki narahatlıq və ya rahatlıq səviyyəsi onun öyrənməsinə birbaşa təsir edir. Buna görə də, həvəsləndirmə və cəsarətləndirmə tədrisdə mühüm rol oynayır. Şagirdin öz dəyərləri onun öyrənməsinə təsir edir. Şagirdlər maraqlandıqları sahədə daha uğurlu olurlar. Bu baxımdan, şagirdlərin dəyərləri tanımaq lazımdır, tədris zamanı bu dəyərləri nəzərə almaq onların motivasiyasının artmasına kömək edir.

Tədris mühitinin strukturu və ab-havası (rəqabət, əməkdaşlıq, fərdi və ya qrup işi, şagirdin akademik işə verdiyi dəyər və s.) öyrənmə nəticələrinə təsir göstərir. Nəticələri müsbət yönə dəyişmək üçün bu iş formalarına müraciət etmək ən əlverişli üsul kimi qiymətləndirilir.

Tədris xidmətinin keyfiyyətinin artırılmasında mühüm dəyişənlərdən biri iştirakdır. İştirak, şagirdin istədiyi davranışı əldə etmək üçün ona verilən işarələrlə açıq və ya gizli şəkildə qarşılıqlı əlaqədə olması və davranışı qazanana qədər bu söyi davam etdirməsidir. Bir sözlə, şagirdin təlim və tədris prosesində fəal iştirakıdır.

Şagirdin dərşdə iştirakı sual verməklə, suallara cavab verməklə, misallar göstərməklə və ya birbaşa müşahidə oluna bilməyəcək şəkildə zehni fəaliyyətlərdən ibarət bilər. Şagirdlərin təlim və tədris prosesində fəal iştirakını təmin etmək üçün onların məqsədlərinə uyğun, ehtiyaclarını ödəyən, uğur hissini yaşada bilən, mənalı öyrənmə mühiti təşkil edilməlidir. Bundan əlavə, müəllimlər öz dərşlərində müxtəlif təlim strategiyalarından, metod və üsullarından istifadə etməlidirlər.

Şagirdin öyrənməyə başlaması üçün onun diqqəti dərşə, öyrəniləcək mövzuya, davranışa və görülməli fəaliyyətlərə yönəldilməlidir. Müəllimlər diqqəti cəlb etmək üçün bir çox üsula müraciət edə bilərlər. Dərşin əvvəlində diqqət göstərilə

¹ ADPU-nun magistrantı

belə, onu uzun müddət aktiv saxlamaq çətinidir. Müəllim dərs zamanı diqqəti cəlb edən davranışlarla da məşğul olmalıdır. Müəllimlər şagirdlərini və onlara təsir edən faktorları nə qədər yaxşı bilsələr, təlim müddətində sinfi həvəsləndirməkdə bir o qədər uğurlu olurlar.

Motivasiyanı bir neçə klassifikasiyaya uyğunlaşdırmaq olar:

- Tələbatların ödənilməsinə yönələn birbaşa motivasiya;
- Tərbiyəçinin şəxsiyyətindən və fəaliyyətindən asılı olan konkret metodlar; [3, s.89]
- Müsbət emosiyalara əsaslanan motivasiya;
- Təzahür keyfiyyətlərinə görə perspektiv ehtiva edən motivasiya;
- Tələbənin özünün məqsədinə, məqsədmüvafiqliyinə, gələcək həyatına və planlarına yönələn motivasiya;
- Hər hansı fəaliyyətə, məqsədə olan meyil və marağdan doğan motivasiya (ətrafdakı insanların razılığı);
- Neqativ təsirlərdən asılı olan motivlər (müəllimdən qorxmaq və s.). [3, s.90]

Motivasiyası aşağı olan şagirdlərdə bəzi neqativ davranışlar müşahidə olunur. Bu şagirdləri sinif mühitində həmin davranışlara diqqət yetirərək asanlıqla ayırd etmək olar.

Bu davranışlar bunlardır: dərsə gec gəlmək və ya heç gəlməmək; dərsi tez tərk etmək, sinif yoldaşları ilə ünsiyyətə girməmək, pəncərədən bayıra baxaraq, cızma-qara yazmaq; telefon və planşetlə məşğul olmaq; sual verməmək, suallara cavab verməyi istəməmək; dərsə tədris vəsaitləri gətirməmək; tənəffüs zamanı planlaşdırıldığından daha çox fasilə vermək və ya ümumiyyətlə dərsə qayıtmamaq; tez-tez əsnəmək; maraqsız baxmaq; göz təmasından qaçmaq; sinifdə qeyri-adekvat sosial davranışlar göstərmək kimi sadalana bilər.

Motivasiya düşkünlüyündə təlimçilərin rolu varmı? Araşdırmalar göstərib ki, pedaqoqların davranışlarının motivasiya düşkünlüyündə payı olduğunu göstərir. Məsələn; müxtəlif vaxt dilimlərini dərs müddəti kimi görmək (yemək vaxtı dərsə davam etmək və s.), dərslərin zamana uyğun və ya balanslaşdırılmış şəkildə paylanmaması, şagirdin aşağı nəticə göstərməsinə səbəb olmaq, özünə inamı az olan şagirdlərə tənqidi rəy verməklə onların özgüvenini daha aşağı salmaq, şagirdlərin sinifdə əyləşmə yerlərinin hər zaman eyni şəkildə müəyyən edilməsi, yaxşı idarə olunmaması nəticəsində təhlükəsiz mühit yarada bilməmək, təlim mühitinin darıxdırıcı olması, müəllimin baxış, səs tonu və davranışlarında təbiiliyin olmaması, daha uğurlu şagirdlərə daha çox diqqət göstərmək, onları digərlərindən üstün tutmaq və mühüm vəzifələr əlaçı şagirdlərə vermək, şagirdlərin bəzi ehtiyaclarına qarşı laqeydlilik göstərmək kimi amilləri sadalamaq olar. Şagirdlərdə öyrənmə motivasiyasının aşağı olmasının 8 mümkün səbəbi siyahıya alınmışdır:

Texnologiya: Şagirdlərin çoxu adətən rəqəmsal səriştəlidir (texnologiya ilə böyümüş yeni nəsildir) və çox yaxşı texnologiyadan istifadə etmək qabiliyyətinə malikdirlər. Lakin, bəzən texnoloji imkanların məhdud olmasından və ya şagirdlərin diqqətinin yayınmasından səbəbindən yaranan narahatlıq texnologiyadan istifadə etməyə imkan vermir. Lakin, interaktiv təlimin inkişafetdirici yönü texnologiyanın tədrisə effektiv inteqrasiyasını tələb edir.

Tez ruhdan düşmək: Bir çox müəllim şagirdlərinin uğursuzluqlarını səbəbini dərhal ümitsizliyə qapılaraq tez ruhdan düşməkləri ilə əlaqələndirir. Şagird bir sıra uğursuzluqlar yaşadığında və ya özünü başqalarının köməyindən asılı hiss etdikdə özündə vərdişi çarəsizliyi inkişaf etdirə bilər. Bu halın, əzmkarlığın vərdişi edilməməsi ilə əlaqədar yarandığı düşünülür.

Dərslərə qarşı biganəlik: Dərslərin oxşar şəkildə təşkil olunması, dərs mövzularının maraqlarına uyğun gəlməməsi və dərslərin yalnız aşağı səviyyəli düşünmə bacarıqlarıdır tələb etməsi bir çox şagird üçün cansıxıcı sayıla bilər. Onlar hətta məktəbi tərk edə bilərlər.

Dərslərin real dünyaya aid olmayan şəkildə təşkil edilməsi: Tədris proseslərində keçilən mövzularda şagirdlərə verilən tapşırıqların real dünya qarşılığı əsasən yoxdur və bu onların öyrənmələri həyəcanının və motivasiyasının azalmasına səbəb olur. Bu vəziyyətin olmaması üçün tədris prosesində XXI əsrin tələb etdiyi bilik, bacarıq, dəyər və davranışların nəzərə alınması gərəkdir.

Şagirdin sahib olduğu qabiliyyət və bacarıqları haqqında fikrinin olmaması: Bəzi şagirdlərin öz intellekt və qabiliyyətləri haqqında mənfi düşüncəyə sahib olarkən, bəziləri isə, əksinə hiss edirlər ki, öz qabiliyyətlərini təkmilləşdirə bilərlər. Bacarıqlarını artırma biləcəyini düşünən şagirdlər səbirlə çalışaraq öz bilik və bacarıqlarını təkmilləşdirə bilərlər. Halbuki, nəyə qadir olduğunu dərk etməyən şagirdlər hər hansı bir işi yerinə yetirməkdən qaçır və sınağın lazımsız olduğuna inanırlar. Peşəkar müəllimlər sinifdə müraciət etdikləri bütün söz və davranışları ilə şagirdlərin öz bacarıqlarını təkmilləşdirə biləcəklərinə olan inancını açıq şəkildə ifadə edirlər və onların uğur qazana biləcəklərinə inandırırırlar.

Maddi imkansızlıq: Əksik və kifayətsiz qida səbəbindən zehni çatışmazlıqlar, ətraf mühitin stimullarından qaynaqlanan amillərdən ötrü bəzi imkansızlıq yaşayan şagirdlərdə dil və şifahi nitq bacarıqlarının daha az inkişafına səbəb olan özünə inamın aşağı düşməsinə gətirib çıxara bilər.

Sosial təcrid: Mədəni fərq və ya dil problemi kimi vəziyyətlərlə qarşılaşan şagirdlər məktəbdə özlərini mənəvi cəhətdən təhlükə altında hiss etdikdə öyrənməkdən çəkinirlər.

Stress və gərginlik qavrayışı: Stress, həddindən artıq təzyiq və təhdid şagirdlərin içinə qapanmasına və onlarda istək-ərzunun müvəqqəti olaraq məhdudlaşmasına səbəb ola bilən faktorlardan bəziləridir. Yaxın ətrafındakı təhlükəni dərk edən beyin sağ qalma mexanizmini işə salaraq öyrənmə qavrayışının inkişaf etməsinə əngəlləyir. Müasir sinif mühitində müxtəlif vəziyyətlər və şərtlər təhlükə kimi qəbul edilə bilər. Həddindən artıq narahatlıq və stressə səbəb olan lağ edilmək qorxusu, cəza almaq qorxusu və təcrid olmaq fobiyası kimi təsnif edilə biləcək amillər şagirdlərin yaradıcı və məntiqi düşüncəsini bloklayaraq öyrənmələrini ləngidə bilər.

Yuxarıda sadalanan bu kimi hallar, interaktiv təlim mühitinin yaradılmasına birbaşa təsir göstərən motivasiya anlayışının alt təsnifatı hesab olunur. Peşəkar mütəxəssislər müasir təlim metodlarının tədris prosesinə tətbiqi zamanı şagirdlərin motivasiyasının düşməsinə səbəb olacaq bütün xarici amilləri öncədən müəyyənləşdirərək yaranacaq xoşagəlməz halların qarşısını ala bilər və interaktiv təlim mühiti yaradaraq dərs prosesinin keyfiyyətini yüksəldə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Ağayev Ə., Talibov Y., Eminov A., İsayev İ. Pedaqogika. Bakı, 2006.
2. Nəzərov A. Təhsilin müasir problemləri (Program) Bakı, 2010.
3. Sadıqova F. (2021). Təhsildə motivasiya və özünəinamın formalaşdırılması. Azərbaycan məktəbi. № 3(696), səh. 86–94
4. <https://www.as-journal.edu.az/>

Açar sözlər: Təlim, öyrənmə, təhsil, tədris, fəaliyyət, proses, sistem, prinsip, metod, nəzəriyyə, interaktiv, sinif, faktor.

Keywords: Training, learning, education, teaching, activity, process, system, principle, method, theory, sınıf, faktor.

Ключевые слова: воспитание, изучение, образование, обучение, деятельность, процесс, система, принцип, метод, теория, синиф, фактор.

Summary

Motivation as one of the key factors in organizing an interactive learning environment

It has been noted that interactive training methods are the most important motivation among the factors that have a direct effect on the learning results of the trainings that are carried out with the training. In a general sense, motivation includes elements such as interaction, choice, trust, and value. Motivation consists of the stages of initiating, targeting, and maintaining behavior within a goal and objective. To better understand the importance of motivation in an interactive learning environment, motivational principles should be explored and discussed in the light of theoretical literature.

Student-centered learning process planning, accurate assessment of students' emotional and mental states, consideration of students' interests and needs, informative feedback in teaching, use of strategies such as praise and reward for students' active participation in the learning process, application of correct assessment and evaluation processes in education Pedagogical and methodological literature has identified such approaches as important factors that increase the motivation of students in the learning environment.

Резюме

Мотивация как один из ключевых факторов организации интерактивной учебной среды

Было отмечено, что интерактивные методы обучения являются наиболее важной мотивацией среди факторов, которые напрямую влияют на результаты обучения тренингов, проводимых вместе с тренингом. В общем смысле мотивация включает такие элементы, как взаимодействие, выбор, доверие и ценность. Мотивация состоит из этапов инициирования, нацеливания и поддержания поведения в рамках цели и задачи. Чтобы лучше понять важность мотивации в интерактивной учебной среде, необходимо изучить и обсудить принципы мотивации в свете теоретической литературы.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova